

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

ІНСТИТУТ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

ПРАВОЗНАВСТВО

ВИПУСКНИЙ КУРС

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ – 2013

Рекомендовано до друку Вченою радою Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»
(протокол № 5 від 26 грудня 2012 р.)

За загальною редакцією В. І. Олефіра

Рецензенти: **Курило В.І.** – доктор юридичних наук, професор;
Мельник Р.С. – доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник

Правознавство. Випускний курс: [навчальний посібник] / автори-
упорядники : В.В. Галуцько, М.І. Іншин, Мурашин О.Г., Ю.О. Фрицький та ін. ;
за заг. ред. В.І. Олефіра ; вид. 2-ге доповнене і перероблене. – К. : Університет
«Україна», 2013. – 324 с.

Колектив авторів: **Галуцько В.В., Єщук О.М.** – глава 1 розділ 1;
Фрицький Ю.О. – глава 1 розділ 2;
Мурашин О.Г. – глава 2 розділ 1;
Іванищук А.А., Димитров М.Ф., Галуцько А.В.,
Олійник О.О., Половченя А.Б., Шиленко М.В.,
Шиленко М.В. – глава 1 розділ 3;
Іншин М.І., – глава 1 розділ 4;
Зарурін М.К., Лебеденко В.І. – глава 1 розділ 5;
Гридасов Ю.В., Марченко М.Г. – глава 1 розділ 6;
Галуцько В.М., Гедьо А.С. – глава 1 розділ 7;
Риженко І.М., Сорока О.О. – глава 1 розділ 8;
Короєд С.О., Онищук О.О. – глава 2 розділ 2;
Сушицька Н.В., Терещенко А.Л. – глава 2 розділ 3;
– глава 1 розділ 3, пункт 15;
Юрченко Ю.В. – глава 1 розділ 3, пункт 16;

У навчальному посібнику відповідно до навчального курсу підготовки фахівців за
напрямом «Право» упорядковано основні проблемні питання базового та повного
курсу навчальних дисциплін, які виносяться на державну атестацію. За основу взято
прогресивні напрацювання провідних учених-правників, новітнє вітчизняне
законодавство¹ та авторські розробки авторів-упорядників.

Призначається для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за
спеціальністю «правознавство», для здійснення підготовки до іспитів та інших
зацікавлених осіб.

¹ Законодавство наведено за станом на 1 квітня 2013 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
ГЛАВА 1. БАЗОВИЙ КУРС	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА	10
1. Предмет і функції теорії держави і права	10
2. Теорії та форми виникнення держави	11
3. Поняття та основні ознаки держави	13
4. Поняття механізму і функцій держави та їх характеристика	14
5. Типи праворозуміння: сутність та ознаки.....	15
6. Поняття та основні ознаки права	16
7. Правова держава і громадянське суспільство, їх ознаки і роль у розвитку людини.....	18
8. Поняття об'єктивного та суб'єктивного права та їх характеристика	19
9. Поняття системи права, його структурні елементи та критерії її побудови в Україні.....	20
10. Поняття системи законодавства та його систематизація	21
11. Норма права : поняття, ознаки, структура та види	22
12. Форми (джерела) права	22
13. Нормативно-правові акти, їх ознаки та види.....	23
14. Поняття реалізації норми права та його особливості	24
15. Застосування норм права та його особливості	25
16. Поняття правозастосовчого акта та його відмінність від нормативно-правового акта	26
17. Поняття та ознаки правових відносин.....	27
18. Поняття юридичних фактів та їх класифікація	28
19. Поняття правомірної поведінки, її ознаки і види.....	29
20. Поняття правопорушення та його види	30
21. Ознаки і склад правопорушень та їх співвідношення	31
22. Поняття юридичної відповідальності, її ознаки.....	33
23. Поняття та зміст законності	34
24. Поняття та сутність правопорядку	35
25. Поняття, предмет і способи правового регулювання	35
26. Механізм та основні елементи правового регулювання	37
27. Процес застосування норм права та його основні стадії.....	38
28. Загальна характеристика правових систем світу	39
29. Тлумачення норм права	41
РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО	42
1. Конституційне право України як галузь права: поняття, предмет і метод.....	42
2. Конституційно-правові норми: поняття, структура.....	43
3. Джерела галузі конституційного права.....	45
4. Поняття «конституція». Функції Конституції та їх види	47

РОЗДІЛ 7. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

1. Кримінально-процесуальне законодавство України та сфера його дії

Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та Кримінально-процесуального кодексу України.

Кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав і в порядку, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення.

Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також у здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Якщо міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, здійснюється в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Під час виконання на території України окремих процесуальних дій за запитом (дорученням) компетентних органів іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва застосовуються положення Кримінально-процесуального кодексу України. На прохання компетентного органу іноземної держави під час виконання на території України таких процесуальних дій може застосовуватися процесуальне законодавство іноземної держави, якщо це передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого міжнародного договору України – за умови, що це прохання не суперечить законодавству України.

Дія Кримінально-процесуального кодексу України в часі. Процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями цього Кодексу, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення.

2. Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом за правилами, передбаченими Кримінально-процесуальним кодексом (глава 3).

Усі учасники кримінального провадження поділяються на 5 груп: суд, суддя, слідчий суддя; сторона захисту; сторона обвинуваченого; потерпілий та його представник; всі інші учасники кримінального провадження.

Сторона обвинуваченого. До неї входять: прокурор, орган досудового розслідування, керівник органу досудового розслідування, слідчий органу досудового розслідування, оперативні підрозділи.

Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється.

Органами досудового розслідування (що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань.

Слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, КПК; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

Сторона захисту: підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, законний представник підозрюваного, захисник.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276-279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК. **Виправданим** у кримінальному провадженні є обвинувачений, виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. **Засудженим** у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили.

Законними представниками можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні

близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Інші учасники кримінального провадження – заявник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування і не є потерпілою.

Цивільним позивачем у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка в порядку, встановленому цим Кодексом, пред'явила цивільний позов.

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння та до якої пред'явлено цивільний позов у порядку, встановленому Кодексом.

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Перекладач. У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача).

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до

Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

3. Докази та доказування. Процесуальні строки

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Юридичні властивості доказів. Належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом. Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

Достовірність характеризує відповідність отриманих відомостей обставинам вчиненого злочину та іншим обставинам, які підлягають встановленню у кримінальній справі. Вона означає, що докази правильно, адекватно відображають дійсність. **Достатність** визначає необхідний і достатній обсяг відомостей для висновку про встановлення предмета доказування. Слід урахувати, що в реальній практиці доказування вимога достатності використовується не лише для всієї сукупності доказів, зібраних у справі, але й до окремих груп доказів і навіть до якого-небудь одного доказу – для оцінки наявності чи відсутності підстав прийняття якогось процесуального рішення, проведення слідчої чи процесуальної дії.

Доказування – це діяльність суб'єктів кримінального процесу, що полягає у збиранні, перевірці та оцінюванні доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

У кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Обов'язок доказування покладається на слідчого, прокурора та в окремих випадках – на потерпілого. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок.

Сторона захисту (потерпілий) здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку – для прийняття відповідного процесуального рішення.

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без не виправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку.

4. Заходи забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, постанови прокурора чи постанови слідчого.

Заходами забезпечення кримінального провадження є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого міститься орган досудового розслідування.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який йдеться в клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається з клопотанням.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Вимогою законодавця в розгляді питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження є обов'язок сторін подавати слідчому судді або суду *докази обставин*, на які вони посилаються.

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається *витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження*, у рамках якого подається клопотання.

Запобіжні заходи.

Під запобіжними розуміють заходи процесуального примусу, встановлення яких супроводжені обмеженням конституційних прав і свобод

підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. Згідно зі ст. 176 КПК України система запобіжних заходів дає можливість обрати та застосувати найефективніший з них, ураховуючи тяжкість скоєного, особистість та інші обставини, сукупність яких буде об'єктивно впливати на досудове розслідування й дотримання меж правомірності в поведінці особи.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування слідчим суддею за клопотанням слідчого за погодженням прокурора або за клопотанням прокурора, під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. Запобіжними заходами є: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою.

Але законодавець не обмежується лише цими заходами. Так, щодо неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених відповідно до ч.1 ст.493 КПК України може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

До особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, згідно зі ст. 50б КПК України судом можуть застосовуватися такі запобіжні заходи, як передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом або помещенням до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Фактичними підставами застосування запобіжних заходів є наявність незаперечних доказів скоєння саме цією особою кримінального правопорушення. Перелік запобіжних заходів, передбачених у КПК, дає змогу уповноваженим суб'єктам обрати найбільш ефективний з них.

5. Досудове розслідування

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, що починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування.

Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведено до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке

здійснюється негайно після завершення огляду. У випадку виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; а відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Під досудовим розслідуванням відповідно п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України законодавець тлумачить стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Інформація про вчинене кримінальне правопорушення може бути поданою у вигляді заяви або в усній формі (оформляється посадовою особою у вигляді рапорту). Приймання заяв, повідомлень про кримінальні правопорушення цілодобово здійснюється тим ОВС (слідчим або іншою службовою особою), до якого надійшло повідомлення чи звернення. Відразу ж заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події реєструються в чергових частинах ОВС у журналі єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. У цьому журналі фіксується вся інформація, що надходить до ОВС незалежно від наявності ознак злочинів, кримінального проступку, адміністративного правопорушення чи іншої події. Письмові заяви про кримінальні правопорушення та інші події, подані в ОВС безпосередньо заявником або потерпілим, зареєстровані в черговій частині, негайно доповідаються начальникові ОВС, який скеровує їх для розгляду згідно з КПК до органу досудового розслідування.

Із заявою чи повідомленням може звернутися як заявник, так і потерпілий (у КПК України 1960 року визначався тільки потерпілий). Відповідно до ст. 60 КПК України заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілою. Заявник попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, про що позначається у протоколі прийняття усної заяви. Письмова заява підписується особою, якою подається.

Згідно зі ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права й обов'язки потерпілого виникають з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Потерпілому відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки особою,

яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. Другий примірник пам'ятки долучається до матеріалів досудового розслідування із відповідною позначкою про її вручення потерпілому. Відповідно до ст. 60 КПК України про прийняття і реєстрацію заяви, особа яка її подала, має право отримати від органу, до якого вона звернулася, документ про прийняття і реєстрацію заяви. Якщо ж заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення надійшло до ОВС при особистому зверненні, то після реєстрації в черговій частині слідчий або інша службова особа оформляє талон-повідомлення, що підтверджує прийняття та реєстрацію такої заяви, і видає його заявнику. Слід зазначити, що новим КПК забороняється відмовляти заявнику чи потерпілому у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Також КПК передбачається можливість одержання інформації про кримінальне правопорушення не лише через надходження заяв чи повідомлень, а й у разі якщо воно самостійно виявлено слідчим, прокурором або іншою службовою особою з будь-якого джерела, що можуть свідчити про його вчинення. У такому разі відповідним чином така інформація оформляється, реєструється, відомості вносяться до ЄРДР і розпочинається досудове розслідування.

Якщо в КПК України 1960 року визначався широкий перелік приводів до порушення кримінальної справи (ст. 94 КПК України), то в новому КПК законодавець їх значно звужує – це надходження до правоохоронного органу заяви чи повідомлення або безпосереднє виявлення слідчим, прокурором або іншою службовою особою ознак злочину чи кримінального проступку. Після офіційного прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення керівник органу досудового розслідування згідно з п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України визначає слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування.

Підслідність. Слідчі органів внутрішніх справ здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесено до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 111, 112, 113, 114, 201, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 261, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК. Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 204, 209, 212, 212-1, 216, 219 КК. Якщо під час розслідування зазначених злочинів будуть встановлені злочини, передбачені статтями 192, 200, 205, 222, 222-1, 358 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється

досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1-3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів.

Досудове розслідування повинно бути закінчено: 1) протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 2) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Строк досудового розслідування може бути продовжено, при цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати: 1) двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 2) шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості; 3) дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається у строки, передбачені цією статтею.

6. Слідчі (розшукові дії). Негласні слідчі (розшукові дії).

Повідомлення про підозру

Відповідно до ст.40 КПК України розширено коло повноважень слідчого, який серед здійснення процесуальних дій уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК.

Слідчі (розшукові) дії – це частина процесуальних дій, спрямованих на отримання (збирання) доказів та перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Види слідчих (розшукових) дій: допит; впізнання; обшук; виїмка; огляд; ексгумація трупа; слідчий експеримент; освідування; експертиза.

Загальні вимоги для проведення слідчих (розшукових) дій: підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети; слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, установлена законом; проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22

до 6 години) не припускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу.

Слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незацікавлених осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, зокрема пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування неперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатимуть це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менш як двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за деякими винятковими випадками. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, і проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

У КПК України закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Ними є: аудіо-, відеоконтроль особи (ст.260); накладення арешту на кореспонденцію (ст.261); огляд і виїмка кореспонденції (ст.262);

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст.267); установа місця перебування радіоелектронного засобу (ст.268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст.269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст.270); контроль за вчиненням злочину (ст.271); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; використання конфіденційного співробітництва (ст.262).

Результати негласних слідчих (розшукових) дій використовуються під час доказування на тих же підставах, що і результати проведення інших слідчих дій (ч.1 ст.256 КПК України).

Випадки повідомлення про підозру: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ст.276 КПК України).

Слідчий і прокурор зобов'язані невідкладно роз'яснити підозрюваній особі її права і на її прохання роз'яснити кожне з них, про що повинні вручити пам'ятку.

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором і повинно містити такі відомості: 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), якій повідомляється про підозру; 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; 4) зміст підозри; 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру; 7) права підозрюваного; 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення. Слід зазначити, що повідомлення вручають у день його складання слідчим чи прокурором. Обмежений термін сприяє своєчасному й ефективному проведенню слідчим досудового розслідування, а також належному процесуальному контролю з боку прокурора. Письмове повідомлення вручається не пізніше 24 годин з моменту затримання людини. Відомості щодо повідомлення про підозру невідкладно вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Поряд із цим у КПК України (ст.481) розміщено певні особливості повідомлення про підозру певним категоріям осіб, а саме:

– адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва або Севастополя в межах його повноважень;

– народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної ради України з прав людини, Голові Рахункової палати, його першому заступнику, заступнику, головному контролеру, секретарю Рахункової палати, заступникам Генерального прокурора України – Генеральним прокурором України;

– судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя – Генеральним прокурором України або його заступником;

– Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

7. Зупинення досудового розслідування. Закінчення досудового розслідування

Зупинення досудового розслідування – це тимчасова вимушена перерва у провадженні досудового розслідування, зумовлена обставинами, що унеможливають його подальше провадження.

Досудове розслідування може *бути зупинене* після повідомлення особі про підозру у разі, якщо (ст. 280 КПК України):

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, і його місцезнаходження невідоме;

3) наявна потреба виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Перелік названих підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрядження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка), не є підставами для зупинення досудового розслідування. У випадках, якщо строк досудового розслідування закінчується, порушується клопотання про його продовження в установленому законом порядку.

До зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження особи, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з розшуком підозрюваного. Досудове розслідування зупиняється вмотивованою постановою

прокурора або слідчого за погодженням із прокурором, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається стороні захисту, потерпілому, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовано на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстав для його зупинення не стало (підозрюваний вичерпав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому. Зупинене досудове розслідування також відновлюється у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування.

Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Закінчення досудового розслідування. Необхідною умовою реалізації конституційного принципу законності (п.1 ч.3 ст.129 Конституції України) у кримінальному провадженні і здійсненні поставлених перед ним завдань є правильне встановлення фактичних обставин справи з метою досягнення об'єктивної істини. Досудове розслідування закінчується тоді, коли вирішено всі його завдання. Визнати досудове розслідування закінченим означає визнати, що немає необхідності проведення яких-небудь ще слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку і дослідження доказів: усі потрібні докази для ухвалення підсумкового рішення зібрано, перевірено, досліджено і належним чином оцінено.

Закінчення кримінального провадження полягає у прийнятті уповноваженим органом рішення про припинення кримінального провадження. Досудове розслідування являє собою процесуальну діяльність уповноважених осіб, зокрема щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування. Ця стадія кримінального провадження, яка передує судовому провадженню, починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особи про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 6) існує вирок за тим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження з того ж обвинувачення;
- 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – його представник – відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- 8) щодо кримінального правопорушення не отримано згоди держави, яка видала особу.

Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Установивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

8. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків

Відповідно до ст. 298 КПК України досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК, з урахуванням положень 25 глави КПК.

Під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі дії, передбачені КПК, окрім негласних слідчих дій.

Особливістю **досудового розслідування** кримінальних проступків є те, що слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше 25 днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів: проект рішення про закриття кримінального провадження; проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК;

Прокурор зобов'язаний до спливу 30-денного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну із зазначених дій: прийняти рішення про закриття кримінального провадження; звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; подати клопотання про продовження строку досудового розслідування.

Якщо підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує установлених досудовим розслідуванням обставин і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити підозрюваному, потерпілому зміст установлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що в разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того слідчий, прокурор зобов'язані впевнитися у добровільності згоди підозрюваного та потерпілого на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

9. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування виділено в самостійний інститут (глава 26 КПК, чинного від 19 листопада 2012 р.) кримінально-процесуального права, який спрямований на забезпечення законності під час кримінального провадження та є дієвим засобом поновлення порушених прав і законних інтересів осіб.

КПК України передбачено такого учасника кримінального процесу, як **слідчий суддя**. На нього, окрім вирішення питань про обмеження конституційних прав громадян, покладено також провадження спеціальних судових процедур під час досудового провадження, змістом яких стане отримання і фіксація показань від учасників процесу, які в силу тих чи інших причин (можлива смерть, тяжка хвороба, тривале закордонне від'їждження) не зможуть дати показання під час судового розгляду справи.

Принцип оскарження під час досудового розслідування полягає в тому, що учасники кримінального процесу не можуть оскаржувати до суду будь-які рішення чи дії органів слідства. Це обґрунтовується потребою в ефективному розслідуванні злочинів і зменшенні випадків зловживання правом на оскарження. Адже ймовірна можливість оскарження будь-яких дій органів слідства паралізує розкриття злочинів, оскільки їх представники будуть змушені витратити весь свій робочий час на участь у судовому розгляді таких скарг.

КПК України підтверджує таке рішення відповідними нормами, зокрема закріпивши можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора слідчим, а також слідчого судді.

Разом із тим особам дозволено оскаржувати під час досудового слідства лише окремі рішення органів дізнання, слідства та прокуратури. Так, статтею 303 КПК України передбачено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені КПК, можуть бути подані особою протягом 10 днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

Закон містить і правові підстави для неприйняття у провадження та повернення скарги, у разі якщо: скаргу подала особа, яка не має права її подавати; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скаргу подано після закінчення строку, передбаченого частиною першою цієї статті, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення.

Слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише у разі, якщо скаргу подано на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню. Копія ухвали про відмову невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом зі скаргою та всіма доданими до неї матеріалами.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора розглядаються не пізніше 72 годин з моменту надходження відповідної скарги (крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які

розглядаються не пізніше 5 днів з моменту надходження скарги) слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду.

Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржуються. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

За результатами розгляду скарг на рішення дії чи бездіяльності слідчого або прокурора виноситься ухвала, яка не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування. У такому разі прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом 3 днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків учинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

Аналізуючи норми КПК, можна дійти висновку, що способи оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування призведуть до поліпшення його якості, формування достатньої, належної та допустимої доказової бази, відсутності порушення прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб і випадків неприйняття судом доказів, зібраних із порушенням законодавства України, зменшення випадків повернення кримінальних справ на додаткове розслідування і взагалі – до справедливого правосуддя, яке здійснюватиметься в розумні строки.

10. Судове (підготовче) провадження у першій інстанції

Після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, на яке викликає учасників судового провадження.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника. Після виконання вимог, передбачених статтями 342-345 цього Кодексу, голова з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення: 1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування; 2) закрити провадження; 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК; 4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження; 5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якщо під час підготовчого судового засідання не будуть встановлені підстави для прийняття рішень, передбачених пунктами 1-4 частини третьої ст. 314 КПК, суд проводить підготовку до судового розгляду: 1) визначає дату та місце проведення судового розгляду; 2) з'ясовує, у відкритому чи закритому судовому засіданні необхідно здійснювати судовий розгляд; 3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді; 4) розглядає клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту; витребування певних речей чи документів.

Під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого. Після завершення підготовки до судового розгляду суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду. Судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення.

11. Судовий розгляд. Процедура судового розгляду

Загальні положення судового розгляду, закріплені у ст. 318-336 КПК України, передбачають, що судовий розгляд повинен бути проведений і завершений протягом розумного строку. Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження. На судове засідання викликаються потерпілий та інші учасники кримінального провадження. Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

Судовий розгляд у кримінальному провадженні повинен бути проведений одним складом суддів. У разі якщо суддя позбавлений можливості брати участь у судовому засіданні, він має бути замінений іншим суддею. Після заміни судді судовий розгляд розпочинається спочатку. Суд вмотивованою ухвалою може прийняти рішення про відсутність потреби розпочинати судовий розгляд від

початку та здійснювати повторно всі або частину процесуальних дій, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни судді, якщо таке рішення не може негативно вплинути на судовий розгляд та за умови дотримання таких вимог: сторони кримінального провадження, потерпілий не наполягають на новому проведенні процесуальних дій, які вже були здійснені судом до заміни судді; суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден із прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді.

Процедуру судового розгляду передбачено ст. 342-368 КПК. У призначений для судового розгляду час голова відкриває судові засідання й оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних і повідомлених осіб прибув на судові засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Після виконання зазначених вище дій голова оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо такий призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників і законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки.

Перед початком судового розгляду голова дає розпорядження про видалення свідків із залу судового засідання.

Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі, якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності – голова оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

Після оголошення обвинувачення голова встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я, по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає той себе винним і чи бажає давати показання, якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, запитує обвинуваченого, цивільного відповідача, чи визнають вони позов.

Після роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення голова з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження. Докази від сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а від сторони захисту – у другу. Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Після дослідження доказів, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, консультацій зі спеціалістами (з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами) проводяться судові дебати. У судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник і законний представник, цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник.

Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає обвинуваченому останнє слово. Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Ставити запитання обвинуваченому під час його останнього слова не дозволяється. Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання. Під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд.

У нарадчій кімнаті суд приймає рішення, у якому вирішує обвинувачення по суті, яке викладається у формі вироку, або вирішує інші питання, які викладаються у формі ухвали. Судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Судове рішення проголошується прилюдно негайно після виходу суду з нарадчої кімнати. Голова в судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження.

12. Особливий порядок провадження в суді першої інстанції: спрощене провадження щодо кримінальних проступків і провадження в суді присяжних

Суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим із прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом

обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків здійснюється за загальними правилами судового провадження, передбаченими цим КПК з урахуванням деяких положень глави 30 КПК.

Суд у п'ятиденний строк з дня отримання обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні вивчає його та додані до нього матеріали й ухвалює вирок.

Вирок суду за результатами спрощеного провадження ухвалюється в порядку, визначеному цим КПК, і повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду. У вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження установлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження.

Суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта, який надійшов із клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне.

Копія вироку за результатами розгляду обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні не пізніше дня, наступного за днем його ухвалення, надсилається учасникам судового провадження.

Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Після призначення судового розгляду судом присяжних голова дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з осіб, унесених до списку присяжних.

Права і обов'язки присяжного

Присяжний має право:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу голови ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити голову роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошення у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Присяжний зобов'язаний:

- 1) правдиво відповісти на запитання голови й учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або

законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу голови подати необхідну інформацію про себе;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження голови;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу голови з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням своїх обов'язків.

13. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків

Суд за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, що був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків здійснюється згідно із загальними правилами судового провадження, передбаченими цим КПК з урахуванням деяких положень глави 30 КПК.

Суд у п'ятиденний строк з дня отримання обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні вивчає його та додані до нього матеріали й ухвалює вирок.

Вирок суду за результатами спрощеного провадження ухвалюється в порядку, визначеному цим КПК, і повинен відповідати загальним вимогам до вироку суду. У вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспорується учасниками судового провадження.

Суд має право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта, який надійшов з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне.

Копія вироку за результатами розгляду обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні не пізніше дня, наступного за днем його ухвалення, надсилається учасникам судового провадження.

14. Судове провадження з перегляду судових рішень.

Виконання судових рішень.

Забезпечуючи виконання завдань кримінального судочинства, суди вищого рівня перевіряють законність і обґрунтованість винесених судом першої інстанції вироків та ухвал.

Українське законодавство передбачає відповідні *різновиди перегляду вироків*.

Апеляційне провадження. В апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме: 1) вирок, крім вироків, які були винесені під час спрощеного провадження; 2) ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру.

Касаційне провадження. У касаційному порядку можуть бути оскаржені вирок та ухвали про застосування або відмову у застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції, постановлені щодо зазначених судових рішень суду першої інстанції.

Провадження за нововиявленими обставинами. Судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами. Такими обставинами визнаються:

1) штучне створення або підроблення доказів, неправильність перекладу висновку і пояснень експерта, завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, на яких ґрунтується вирок;

2) зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, які належить переглянути;

4) визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом;

5) інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення і які самі по собі або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, які належить переглянути.

Провадження у Верховному Суді України. Верховний Суд переглядає судові рішення у кримінальних справах виключно з таких підстав:

1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих же норм закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних

суспільно небезпечних діянь (крім питань призначення покарання, звільнення від покарання та від кримінальної відповідальності), що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень;

2) установлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення останньою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Після набрання судовим рішенням (вироком або ухвалою) законної сили зазначені процесуальні документи стають обов'язковими для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України.

Відповідно до ст. 534 КПК України у разі необхідності спосіб, строки і порядок виконання можуть бути визначені в самому судовому рішенні.

Судове рішення, яке набрало законної сили або яке належить виконати негайно, підлягає безумовному виконанню. Виправдувальний вирок або судове рішення, що звільняє обвинуваченого з-під варті, виконуються в цій частині негайно після їх проголошення в залі судового засідання.

Судове рішення, що набрало законної сили, якщо інше не передбачено цим Кодексом, *звертається до виконання* не пізніш як через три дні з дня набрання ним законної сили або повернення матеріалів кримінального провадження до суду першої інстанції із суду апеляційної чи касаційної інстанції або Верховного Суду України.

Суд разом зі своїм розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судове рішення. У разі якщо судове рішення або його частина підлягає виконанню органами державної виконавчої служби, суд видає виконавчий лист, який звертається до виконання в порядку, передбаченому законом про виконавче провадження.

Виконання вироку про засудження особи до виправних робіт, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі може бути відстрочено у разі:

- тяжкої хвороби засудженого, яка перешкоджає відбуванню покарання, – до його видужання;

- вагітності засудженої або за наявності в неї малолітньої дитини – на час вагітності або до досягнення дитиною трьох років, якщо особу засуджено за злочин, що не є особливо тяжким;

- якщо негайне відбування покарання може потягти за собою винятково тяжкі наслідки для засудженого або його сім'ї через особливі обставини (пожежа, стихійне лихо, тяжка хвороба або смерть єдиного працездатного члена сім'ї тощо) – на строк, установлений судом, але не більше одного року з дня набрання вироком законної сили.